

Nieuwe stappen in de richting van Archiefcollectie Nederland

Welke particuliere archieven zijn de moeite waard om toegankelijk te maken en te bewaren voor een groot publiek? Een trendanalyse lost een schot voor de boeg en het project Particuliere archieven op de kaart geeft een handreiking.

Roosje Keijser en Frank de Jong

Stratbeelt, z.j. Hekmeit onbekend

collectie.hetnieuweinstituut.nl

In het rapport *Een samenleving in beweging: Nederland tussen 1976 en 2005 in 200 trends en 100 hotspots* (Nationaal Archief 2016) worden Nederlands grootste levende architect Rem Koolhaas en zijn architectenbureau Office for Metropolitan Architecture (OMA) één keer genoemd. Eén keer. Deze trendanalyse, uitgevoerd door het Nationaal Archief, kwam voort uit de vraag naar een nieuwe waarderings- en selectiemethodiek voor (overheids)archieven. In de jaren die het rapport bestrijkt was Koolhaas zeer actief in binnen- en buitenland en publiceerde hij gezaghebbende boeken over architectuur. Volgens Het Nieuwe Instituut (HNI) behoort het archief van Rem Koolhaas/OMA onomstotelijk tot de top tien van de meer dan zevenhonderd archieven van Nederlandse architecten en stedenbouwkundigen die het HNI beheert. Toch wordt Koolhaas niet eens als actor

Collectie
Rijksarchief voor Nederlandse Architectuur en Stedenbouw

Home Study Centre Zoeken in de collectie Reproducties Huis Sonneveld Activiteiten Nieuws

Het Nieuwe Instituut beheert het Rijksarchief voor Nederlandse Architectuur en Stedenbouw, met tekeningen, foto's, affiches en maquettes uit de archieven en verzamelingen van Nederlandse architecten en stedenbouwers. Daarnaast is er een internationaal georiënteerde bibliotheek met boeken en tijdschriften over architectuur, stedenbouw, ruimtelijke ordening, interieur, kunst en design. De collectie is toegankelijk voor publiek en raadpleegbaar in het Study Centre.

Lees meer over het Rijksarchief

Onderzoek

SELECTIE EN BESCHRIJVING MAQUETTEVERZAMELING MVRDV
Het Nieuwe Instituut heeft een groot deel van de maquettecollectie van architectenbureau MVRDV vervoerd voor het Rijksarchief voor Nederlandse Architectuur en Stedenbouw. Vorig jaar vond de overdracht plaats van het digitale archief van MVRDV. Begin volgend jaar zal ook het papieren archief volgen. Het Nieuwe Instituut is bezig met het onderzoek en behoeven van de selectie, beschrijving en ontlasting van de maquettes. De nieuwe aanwinst bestaat uit ruim 300 maquettes die gemaakt zijn vanaf de oprichting van het

DE STRUCTURALISTISCHE TEKENING: FONERS VAN EEN NIEUWE BEELDTAAL
Het NWO heeft het voorstel van Het Nieuwe Instituut tot onderzoek naar de structuralistische tekening gekozen met een Museumbeurs. Architecten als Piet Blom, Jan Verhoeven en Herman Hertzberger introduceren een nieuwe manier van tekenen en presenteren: abstracte structuren, patronen, collage's, en het gebruik van vistrak. Welke rol speelt de structuralistische tekening in het ontwerp- en bouwproces? En hoe is de visuele representatie gelineerd door het ontwerp? Het onderzoek maakt deel uit van het meergang

genoemd binnen het domein 'Cultuur: leefstijl en mentaliteit' in het genoemde rapport. Zijn naam valt slechts zijdelings in de trend 'Nederlands internationaal kunstbeleid: profilering van Nederland in het buitenland door middel van cultuuruitingen' in een opsomming van de beeldmerken van het 'Dutch Design' tussen de namen van ontwerpers (collectieven) als Droog Design, Marcel Wanders, Hella Jongerius en Tord Boontje en de architect Ben van Berkel met zijn UNStudio.

Architecten (als generieke term) worden nog wel twee keer als actoren in andere trends genoemd, binnen de domeinen 'Economie' en 'Wonen'. Welke conclusies kun je hieruit trekken? Zijn sommige Nederlandse architecten van naam misschien minder van belang dan het HNI denkt? Is het bestaan van een archiefinstelling die de archieven van de belangrijkste Neder-

landse architecten beheert misschien minder van belang dan 'cultureel' Nederland denkt? Of bekijkt het Nationaal Archief architectuur alleen vanuit het perspectief van politiek en openbaar bestuur? Welkom in de wereld van trendanalyses, domeinen, trends, hotspots en actoren. Welkom bij het project Particuliere archieven op de kaart.

Archiefcollectie Nederland

Tweemaal per jaar komen archivariissen en erfgoed specialisten samen op bijeenkomsten van het Platform Particuliere Archieven (PPA). Een terugkerend thema daarbij is de klacht over de onderwaardering van niet-overheidsarchieven. Bovendien leeft bij de betrokkenen de wens om instellingen die particuliere archieven bewaren, te committeren tot betere samenwerking. In 2011 deed het Nationaal Archief daartoe een dappere poging door prominente archiefinstellingen te bewegen om samen tot een 'Archiefcollectie Nederland' te komen. Toenmalig rijksarchivaris Martin Berendse zag zelfs een soort fonds voor zich voor archieven in nood, (mede)gefinancierd door het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Daar kwam het niet van, maar in 2013 zag het innovatieprogramma Archief 2020 het licht. Het centrale doel was om de archiefsector en alle lagen van openbaar bestuur in Nederland te laten samenwerken aan een duurzame toegankelijkheid van (digitale) overheidsinformatie en een toekomstbestendige archief-functie. In het programma was 'Documenteren van de samenleving' een van de vijf speerpunten. Maar in de praktijk kwam daar weinig van terecht, want de zo noodzakelijk geachte aandacht voor niet-overheidsarchieven is er in het Archief 2020-programma bekaaid van afgekomen.

PAK

Het RKD-Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis, Katholiek Documentatie Centrum (KDC), Het Utrechts Archief (HUA) en het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) hadden al het project Particuliere archieven op de kaart (PAK) gestart. De doelstelling van het project PAK was om een overzicht te verkrijgen van het particuliere aandeel in de Archiefcollectie Nederland, dit te delen met het archiefveld én dat te inspireren om zich te committeren aan nauwere samenwerking en informatie-uitwisseling. Naast de stuurgroep, →

waarin later ook nog een vertegenwoordiger van het Nationaal Archief zou plaatsnemen, was er ook een klankbordgroep met een zeer brede afvaardiging van het archief- en erfgoedwezen, met vertegenwoordigers van onder andere het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid, de Vereniging voor Bedrijf en Historie, Stichting Academisch Erfgoed, zeven Regionale Historische Centra en vier categoriale archiefinstellingen. De centrale gedachte was steeds dat alleen een goed georganiseerd erfgoedveld een vuist kan maken en zich kan ontwikkelen tot een partij waar rekening mee gehouden moet worden.

Projectmedewerker Twan Mars begon met 'een rondje langs de velden'. Hij zocht contact met instellingen die zich bezighouden met het bewaren van particuliere archieven op landelijk niveau, onder meer via bestaande netwerken, zoals de Almanak van het Nederlands Archiefwezen. Gevraagd werd naar hun acquisitieprofiel en in hoeverre (pogingen tot) afspraken over de verdeling van bepaalde thema's over de Rijksarchieven en categoriale archiefinstellingen nog actueel waren. De verzamelde informatie zou worden vastgelegd en gevisualiseerd op de website van Archiefwiki. Dit openbare platform kan worden gebruikt door onderzoekers, archiefvormers en archiefinstellingen in de zoektocht naar wie wat waar verzamelt. Helaas was Archiefwiki niet geschikt als centrale informatieplek tijdens de looptijd van het project vanwege een grote onderhoudsbeurt. De publicatie van het rapport *Een samenleving in beweging* en het Kennisplatform particuliere archieven boden uitkomst.

Trendanalyse

De maatschappijbrede trendanalyse over de periode 1976-2005 is onderverdeeld in twaalf domeinen: Politiek en openbaar bestuur, Recht, Economie, Werk en inkomen, Welzijn, Wonen,

Onderwijs en wetenschap, Gezondheid, Veiligheid, Verkeer en vervoer, Natuur en milieu, Cultuur: leefstijl en mentaliteit en zogenaamde metatrends die over de grenzen van de domeinen gaan. Met wat goede wil kun je zeggen dat dit rapport een eerste resultaat is van een integrale (dus van particuliere en overheidsarchieven) en landelijke aanpak die al vanaf 1991 wordt bepleit (Boomgaard et al. 1991) en geadviseerd (Raad voor Cultuur 2005, Jeurgens et al. 2007). Op basis van de domeinen worden er 196 trends en 103 hotspots uitgebreid beschreven. Al die trends en hotspots zijn ook voorzien van een lijst van de belangrijkste spelers: de 'actoren'. Dit betreffen zowel particuliere organisaties en personen als overheidsinstellingen en ze kunnen alle beschouwd worden als (potentiële) archiefvormers. Ten behoeve van het project PAK zijn 1185 niet-overheidsactoren eruit gefilterd. Deze actoren zou je als een voedingsbodemp kunnen beschouwen voor een lijst van de belangrijkste particuliere archiefvormers op nationaal niveau. Het is nu aan de afzonderlijke archiefinstellingen om de bij hun domein behorende actoren te beoordelen en waar nodig aan te vullen en/of te schrappen. Zoals de algemeen rijksarchivaris het verwoordt in het voorwoord van de trendanalyse moet deze exercitie er uiteindelijk voor zorgen dat de archieven van relevante actoren veiliggesteld en toegankelijk worden voor het publiek. Het is goed om zich te realiseren dat het nooit de ambitie geweest is van het Nationaal Archief om de trendanalyse als enige instrument te gebruiken voor de selectie en acquisitie van archieven. Los van trends en hotspots zijn er structurele archiefvormers die in aanmerking komen voor blijvende bewaring. Ook het bepalen wie die actoren zijn, is een taak voor het hele Nederlandse archiefwezen.

In het domein Cultuur: leefstijl en mentaliteit worden elf trends en hotspots beschreven, zoals letteren, beeldende kunst, podiumkunst, musea en populaire cultuur. Muziek, architectuur, vormgeving, fotografie, film en dans hebben geen 'eigen' trend of hotspot en worden in een aantal gevallen zijdelings genoemd, hoewel er afzonderlijke (archief)instellingen zijn op die gebieden. Reden te meer om instellingen die particuliere archieven beheren te mobiliseren om serieus aan de slag te gaan met de uitkomsten van deze trendanalyse. Binnen het

We moeten in Nederland af van de willekeur bij het bewaren van archieven

domein 'Cultuur' zouden (vertegenwoordigers van) het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid, Filmmuseum Eye, Nederlands Fotomuseum, Literatuurmuseum, Het Nieuwe Instituut, Nederlands Muziek Instituut, Louis Kalf Instituut, Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam en RKD-Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis samen de basis voor een domeinexpertgroep 'Cultuur' kunnen vormen. Die groep kan worden aangevuld met mensen die vanuit hun expertise beslissen wat de structurele ontwikkelingen, belangrijke trends en de bijbehorende actoren zijn binnen het betreffende domein, en keuzes hierin kunnen maken. Gezamenlijk kan zo'n domeinexpertgroep de lijst van trends en hotspots binnen het domein 'Cultuur' uitbreiden, met de daarbij behorende representatieve en bijzondere actoren. Een aantal instellingen beschikt al over een acquisitieplan. Die van het HNI is vastgelegd in *Keuzes maken*¹ (Bouman et al. 2012), gaat veel verder dan namenlijsten van ontwerpers en bureaus en is in feite een trendanalyse van de Nederlandse architectuur en stedenbouw in de vorm van een atlas met 22 thematische kaarten.

Kwetsbaar stekje

Wij hopen dat (erfgoed)instellingen binnen het domein 'Cultuur' geïnspireerd raken door de trendanalyse. Vanuit het project PAK geven we deze instellingen een eerste handreiking. Op het Kennisplatform particuliere archieven staat voor alle domeinen een bijbehorende actorenlijst met categorieën en archiefbewaarplaats klaar.

Op 30 november 2016 werd een eerste bijeenkomst gehouden met een expertgroep binnen het domein 'Gezondheid'. Een aantal specialisten uit de archiefwereld werd gekoppeld aan experts op het gebied van (de geschiedenis van) de gezondheid. Samen kunnen zij beslissingen nemen en keuzes maken over de belangrijke actoren binnen hun domein. De trendanalyse heeft daar al een aanzet toe gegeven. Het is nu aan de domeindeskundigen om aan te geven of die lijst aanvulling behoeft. Eenzelfde exercitie kan voor elk van de aangewezen domeinen worden uitgevoerd. Het project PAK neemt hierin de leiding en zal de verschillende domeindeskundigen benaderen en met een zekere

regelmaat bijeenroepen. Als alle domeinen op deze manier kunnen worden ingericht, zijn in elk geval de samenwerking en de keuze voor wat op landelijk niveau het bewaren waard is, veiliggesteld.

Dan rest nog de vraag of er opnieuw afspraken kunnen worden gemaakt voor de daadwerkelijke duurzame opslag van archiefmateriaal van dergelijke aangewezen actoren. Anders dan voor de actoren uit de domeinen 'Politiek en openbaar bestuur' en 'Cultuur: leefstijl en mentaliteit' geldt voor 'Recht', 'Economie', 'Welzijn' en 'Gezondheid' dat ze niet structureel op aandacht van een specifieke archiefinstelling kunnen rekenen. En precies daar is het allemaal om begonnen: we moeten in Nederland af van de willekeur bij het bewaren van archieven. Eenmaal opgenomen in de hogere regionen die Archiefcollectie Nederland heet, moet er ook gevolg aan worden gegeven door het materiaal op een voor het publiek toegankelijke plaats duurzaam te bewaren. De eerste voorzichtige stappen zijn gezet. Het is een kwetsbaar stekje, dat in de loop van 2017 uit zal moeten groeien tot een jongvolwassen boom. Dat kan alleen als het Nederlandse archiefwezen bereid is het af en toe water te geven. ●

Literatuur

- Boomgaard, J.E.A., J.A.M.Y. Bos-Rops en G.W.M. Ruitenberg (1991) 'Alle theorie is grauw... De praktijk heeft een ander kleurtje: praktische wenken voor een planmatige aanpak van de acquisitie van particuliere archieven'. In: *Nederlands Archiefblad*, jrg. 95, nr. 2, 123-161.
- Bouman, O., B. Mousavi en S. Mulder (2012) *Keuzes maken: nieuwe principes voor het acquisitiebeleid van de NAI collectie*. Rotterdam: Nederlands Architectuurinstituut.
- Jeurgens, K.J.P.F.M., A.C.V.M. Bongenaar en M.C. Windhorst (2007) *Gewaardeerd verleden: bouwstenen voor een nieuwe waarderingsmethodiek voor archieven*. Den Haag: Commissie Waardering en Selectie.
- Nationaal Archief (2016) *Een samenleving in beweging: Nederland tussen 1976 en 2005 in 200 trends en 100 hotspots: het eindresultaat van het onderzoeksproject 'de Maatschappijbrede Trendanalyse 1976-2005'*. Den Haag: Nationaal Archief.
- Raad voor Cultuur (2005) *Het tekort van het teveel: over de rijksverantwoordelijkheid voor cultureel erfgoed: advies erfgoedselectiebeleid deel I en II*. Den Haag: Raad voor Cultuur.
- Noot**
 1 NAI is de oude naam voor de collectie van het Rijksarchief voor Nederlandse Architectuur en Stedenbouw als onderdeel van Het Nieuwe Instituut (HNI).